

Cilt 9, Sayı 1, Haziran 2021

Makale Adı /Article Name

ENDERUNLU FAZİL DİVANİ'NDA
YER ALAN RAMAZANİYYELER
ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

AN EVALUATION ON THE POEMS
THAT MENTION THE MONTH OF
RAMADAN IN THE ENDERUNLU
FAZİL DIVAN'S

Yazar

Talip ÇUKURLU

Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, e-mail:
talip.cukurlu@siirt.edu.tr, ORCID NO: 0000-0002-5164-6720

Mesut Bayram DÜZENLİ

Doç. Dr., Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, e-mail:
mesutbayramduzenli@hotmail.com, ORCID NO: 0000-0003-3479-8244

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 3 Nisan 2021

Kabul Tarihi: 20 Mayıs 2021

Yayın Tarihi: 30 Haziran 2021

Kaynak Gösterme

Çukurlu, T.-Düzenli, M. B. (2021). Enderunlu Fazıl Divanı'nda Yer Alan Ramazaniyyeler Üzerine Bir Değerlendirme. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (1), s.41-63.

Talip Çukurlu/Mesut Bayram Düzenli- Enderunlu Fazıl Divanı'nda Yer Alan Ramazaniyeler Üzerine Bir Değerlendirme

Öz

Klasik Türk edebiyatında ramazaniyeler ilk defa XV. yüzyılda görülmeğe başlanmış, XVIII. yüzyılda yaygın olarak yazılmış ve XX. yüzyıla kadar yazılmaya devam etmiştir. Divan şairlerinin Ramazan ayı vesilesiyle padişahlara, devlet büyüklerine veya hamilerine sundukları ve nesip bölümünde Ramazan'ı anlatan ve genellikle kaside nazım şekliyle yazdıkları "ramazaniyye" adı verilen bu manzumeler, Osmanlı toplumunun Ramazan ayına bakışını tespit etmede son derece önemli kaynaklardır. Ramazaniyeler, kasidelerin yanı sıra farklı nazım şekilleriyle de yazılabilmektedir. Bu türde en çok manzume yazan şair Enderunlu Fazıl'dır. Enderunlu Fazıl, yirmi biri kaside ve ikisi terkip-bent olmak üzere toplam yirmi üç ramazaniyye kaleme almıştır. Bu çalışmamızda, Enderunlu Fazıl Divanı'nda yer alan ramazaniyye türü manzumeler, şekil ve muhteva bakımından incelenmiştir. Bunun için İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde bulunan NEKTY02819 demirbaş numaralı yazma eser esas alınmış; yaprak, şiir ve beyit numaraları bu eserdeki sıraya göre verilmiştir. Bazı durumlarda Almanya Milli Kütüphanesi (Deutsche Nationalbibliothek) Türkçe Yazmalar Koleksiyonunda bulunan Ms.or.fol.3343 demirbaş numaralı yazmadan ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığında bulunan O/253 demirbaş numaralı matbu nüshadan yararlanılmıştır. Ramazaniyelerin nazım şekilleri, beyit sayıları, başlıkları ve vezinleri bir tablo halinde verilmiştir. Manzumelerin nazım şekilleri, beyit-bent sayısı, aruz kalıpları, kafiy ve redif özellikleri, şekil incelemesinde ele alınmıştır. Ramazaniyye türü kasidelerin bölümlerinde ele alınan hususlar, bilhassa nesip bölümlerinde yer alan benzetme unsurları ise muhteva incelemesinde üzerinde durulan konulardır. Böylece Enderunlu Fazıl'ın ramazaniyelerinin geleneğin içindeki yeri tespit edilmiş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Enderunlu Fazıl, Ramazaniyye, Divan Şiiri, Kaside

Abstract

In classical Turkish literature, poems mentioning the month of Ramadan were first published in XVII. Century and XVIII. Century is a widespread species. These poems, called "ramadaniyya", which the poets of the Divan presented to the sultans, elders or patrons on the occasion of the month of Ramadan and wrote about the Ramadan in the section of "nesip" and generally written in ode, are extremely important sources in determining the Ottoman society's view of the month of Ramadan. Poems that mention the month of Ramadan can also be written in different verse forms, especially odes. The poet who wrote the most poems in this genre is Enderunlu Fazıl. In Enderunlu Fazıl's Divan, there are twenty-three "ramadaniyya" type poems, twenty-one odes and two composition-bent. In this study, the "ramadaniyya" type of poems in the Divan of Enderunlu Fazıl were examined in terms of form and content. For this, the manuscript with the fixture number NEKTY02819 in the Library of Rare Works of Istanbul University was taken as a basis; page, poem and couplet numbers are given in the order in this work. In some cases, Ms.or.fol.3343 in the Turkish Manuscripts Collection of the German National Library (Deutsche Nationalbibliothek) and the printed copy with the fixture number O / 253 in the Atatürk Library of Istanbul Metropolitan Municipality. The verse forms, number of couplets, titles and meters of the ramadaniyya are given in a table. The verse forms of the poems, the number of couplets-bent, prosody patterns, rhyme and redif features were examined in terms of shape. The subjects discussed in the chapters of the "ramadaniyya" type odes, especially the metaphors in the lineage chapters, are the subjects that are emphasized in content analysis. Thus, the place of Enderunlu Fazıl's "ramadaniyya" in the tradition will be determined.

Keywords: Enderunlu Fazıl, Ramadaniyya, Divan Poetry, Ode

Giriş

Klasik Türk edebiyatı eserlerinin birçoğunun dinî metinleri barındırıyor olması, yazma eserlerin serlevhalarında eser isimlerinin hemen altına bir de besmelenin iliştirilmesi, bu edebiyatın İslam dini etkisinde geliştiğini göstermektedir. Din olgusu, klasik Türk edebiyatını sadece belagat bakımından değil konu bakımından da etkilemiştir. Bu etkileyiş, hemen bütün şairlerin divanlarının baş tarafında yer alan tevhit, münacat ve naat türü kasidelerde yoğun bir şekilde görülmektedir. Bu hususta Çelebioğlu, kültür ve edebiyatımızdaki dinî, tasavvufi ve ahlaki mahiyetteki eserlerin din dışı eserlerden daha fazla olduğunu, din dışı eserlerin dokusunda bile dinî kültürümüzün tezahürlerini her an tespit etmenin mümkün olduğunu belirtmektedir (1998, s. 697). Ramazaniyyeler de dinî kültürümüzün yansımalarının en üst seviyede görüldüğü türlerden biridir.

Ramazan, Arapça “şiddetli sıcak olmak, yakmak” anlamına gelen “ramaz” kökünden türeyen bir kelimedir. Terim anlamı ise “Arabî ayların şaban ve şevval arasında kalan ve devamı boyunca oruç tutulan dokuzuncu ay”dır (Ayverdi, 2011, s. 1014). Divan şairlerinin Ramazan ayı vesilesiyle padişahlara, devlet büyüklerine, dostlarına veya hamilerine sundukları ve nesip bölümünde Ramazan’ı anlatan ve genellikle kaside nazım şekliyle yazdıkları, “ramazaniyye” adı verilen (Canım, 2020, s. 252; Çelebioğlu, 1998, s. 692; Pekolcay ve diğerleri, 2000, s. 240) manzumeler, Osmanlı toplumunun Ramazan ayına bakışını tespit etmede son derece önemli kaynaklardır. Bu eserler kaside nazım şeklinin yanı sıra bentlerle meydana gelen nazım şekilleriyle veya gazel nazım şekliyle de yazılabilmektedir. Kasideler genellikle Ramazan tebriki için yazılırken gazeller daha çok Ramazan ilhamıyla yazılmış şiirlerdir (Çelebioğlu, 1998, s. 703). Diğer taraftan ramazaniyyeler, dinî literatürün klasik şiirimize girmesinde büyük pay sahibidir. “Cami, mushaf, cemaat, oruç, ramazan, rahle, imsak, iftar, teravih” vd. terimler, şairin dehasına göre manzumelerde yerini alır (Ertan, 95, s. 15).

Toplumların çeşitli inanç ve geleneklerinin, sosyal ve ruhi hayatının edebî eserlere yansması doğaldır. Bu sebeple, manzum veya mensur birçok edebî türde devrin hususiyetlerini yansıtan izler fazlasıyla bulunabilmektedir. Ramazaniyye türü eserler de bunlara dahildir. Ramazan veya oruç dinî bir mevzu olarak ele alınmasının yanı sıra sosyal ve edebî bir mevzu olarak da yüzyıllar boyunca edebî eserlerimizde işlenmiştir. Ramazan’la ilgili eserleri dinî, tasavvufî ve edebî yönlerini dikkate alarak üçe ayırmak mümkün gibi gözükse de eserler çoğu zaman birden fazla yöne sahip olabilmektedir. Bu noktada Çelebioğlu şu şekilde tasnif yapabileceğini söyler:

- 1) Ramazaniyyeler
- 2) Ramazan ilahileri
- 3) Ramazan manileri
- 4) Ramazan’la ilgili rubai, koşma vs. gibi muhtelif türden şiirler (1998, s. 691).¹

Ramazan bütün Müslümanlar için ortak bir nokta olsa da her bir Müslüman topluluğun dünya görüşüne, yaşadığı coğrafyaya göre birbirinden farklı adetler,

---

¹ Geniş bilgi için bk. Çelebioğlu, 1998.

gelenekler ortaya çıkmıştır (Dursunoğlu, 2003, s. 20). Bahusus Türk-İslam edebiyatı da derinden etkilenmiş; atasözleri, deyimler, şiirler, maniler ve sohbetlerle Türklere mahsus bir “Ramazan Medeniyeti/Edebiyatı” ortaya çıkmıştır. Klasik Türk edebiyatında ilk örneklerine XV. yüzyılda rastlanan (Kaya ve diğerleri, 2019, s. 225; Yüksel, 1977, s. 35) ramazaniyeler, XVIII. yüzyıl ve sonrasında yaygınlaşmıştır. Bu türün en çok örnek veren şairi, Enderunlu Fazıl’dır. Sabit, Nazim, Edirneli Kami, Koca Ragıp Paşa, Şeyh Galib, Enderunlu Vasıf ve Sünbülzade Vehbi gibi isimler de ramazaniye türünde eser telif etmiş olan diğer şairlerdendir (Çelebioğlu, 1998, s. 692; Uzun, 2007, s. 439).

Enderunlu Fazıl Divanı'nda Yer Alan Ramazaniye Türü Manzumelerin İncelenmesi²

Enderunlu Fazıl Divanı'nın yurt içi ve yurt dışı çeşitli kütüphanelerde yirmi iki nüshası tespit edilmiştir.³ Bu çalışmamızda İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde bulunan *NEKTY02819*⁴ demirbaş numaralı yazma eser esas alınmış; yaprak, şiir ve beyit numaraları bu eserdeki sıraya göre verilmiştir. Ancak İÜ nüshasında bazı ramazaniye türündeki şiirlerin bulunmaması, zaman zaman birtakım imlâ ve vezin hataları ile anlamın tam oturmaması gibi sebeplerle Almanya Milli Kütüphanesi (Deutsche Nationalbibliothek) Türkçe Yazmalar Koleksiyonunda bulunan *Ms.or.fol.3343* demirbaş numaralı yazmadan⁵ ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığında bulunan *O/253* demirbaş numaralı matbu nüshadan⁶ yararlanılmış; bu durum gerek metin içinde gerekse dipnotlarda belirtilmiştir. İÜ nüshası incelendiğinde yirmi tane ramazaniye türünde manzume bulunduğu tespit edilmiştir. İÜ’de olmayıp B nüshasında bulunan üç ramazaniye daha eklendiğinde Fazıl’ın bu türde yazdığı manzume sayısı yirmi üçe ulaşmaktadır.⁷ Bu yönüyle Fazıl, ramazaniye türünde en fazla manzume yazan

² Çalışmanın ikinci bölümünde -konu gereği- Enderunlu Fazıl’ın hayatından bahsedildiği için tekrara düşmemek amacıyla makalenin girişinde şairin hayatına değinilmemesi uygun görülmüştür.

³ Daha önce tarafımızdan sunulan bir bildiri (Çukurlu ve Düzenli, 2020, s. 287-299) ve yayınlanan bir makalede (Çukurlu ve Düzenli, 2021, s. 266-287) Enderunlu Fazıl’ın toplam 23 nüshasının tespit edildiği fakat bunlardan biri olan Medine Arif Hikmet Kütüphanesinde bulunan nüshaya ulaşılamadığı belirtilmişti. Bu makalenin kaleme alındığı günlerde bahsedilen nüshaya ulaşılmış ve bu nüshanın Enderunlu Fazıl’a değil Fazıl Hacı Tahir Efendi/Hafız Mehmet Tahir Efendi/El-Hac Tahir Efendi’ye (H 1176-1210 / M 1762/3-1795/6) ait olduğu tespit edilmiştir. Tahir Efendi’nin *Divan*’ı üzerine 2005 yılında Metin Ekici tarafından yüksek lisans tezi yapılmış ve o zaman için tespit edilebilmiş tek nüsha olan Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmut Efendi 3449’da bulunan eser transkripsiyona tabi tutulmuştur. 2014 yılında ise Mehmet Atacan tarafından yapılan yüksek lisans tezinde o gün için yeni bulunan Manisa İl Halk Kütüphanesi nüshası ile Süleymaniye Kütüphanesi nüshası tenkit edilmiştir. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğünde (TEİS) Mehmet Gürbüz tarafından 24.09.2014’te yazıldığı ve 18.11.2020’de güncellendiği belirtilen “Fâzıl, Hâfız Hacı Tahir Efendi” maddesindeki bilgilerde ise Tahir Efendi’nin *Divan*’ın varlığının bilindiği fakat herhangi bir kütüphanede rastlanmadığı bilgisi verilmiştir. Ayrıca şairin ölüm tarihinin de “1217/1802-3” olduğu söylenmiştir.

Tarafımızdan tespit edilen nüsha ile Tahir Efendi’nin mevcut nüsha sayısı üçe çıkmıştır. Nüshanın tavsifi üzerine çalışma yapılmaktadır.

⁴ Bu nüsha “İÜ” kısaltmasıyla gösterilecektir.

⁵ Bu nüsha “B” kısaltmasıyla gösterilecektir.

⁶ Bu nüsha “MA” kısaltmasıyla gösterilecektir.

⁷ Hakan Yekbaş *Ramazan’ı Divan Şiiri Metinlerinden Okumak* isimli makalesinde (2012, s. 186-187) Fazıl’a ait 19 tane ramazaniye tespit ettiğini belirtirken Hulusi Eren *Sosyal Hayata Bakan Yönüyle Nedim’in Ramazaniyesi Üzerine Bir İnceleme* isimli makalesinde (2019, s. 148) Fazıl’ın “on üç kaside ile bu türün en fazla örnek veren şairi” olduğunu söylemiştir.

Divan şairi unvanını elinde bulundurmaktadır. Ramazaniyyelerin şekil ve muhteva özellikleri aşağıdaki başlıklar altında incelenecektir.

1. Ramazaniyyelerin Şekil Özellikleri

Enderunlu Fazıl Divanı'ndaki ramazaniyye türündeki manzumeler, kaside ve terkip-bent nazım şekilleri ile yazılmıştır. *Divan*'ındaki kaside nazım şekli ile yazılmış ramazaniyyeler yirmi bir adet olup on bir ile yetmiş sekiz beyit arasında değişen hacimlere sahiptir. İki ramazaniyye (22 ve 23. manzumeler⁸) ise bentlerle yazılmış olup nüshalarda terkip-bent ve terci-bent gibi başlıklarla yer almakta iseler de her iki manzumenin ilk bentlerinin kendi arasında kafiyeli (on mısralı: aa, ba, ca, da, aa / on iki mısralı: aa, aa, aa, aa, aa, aa) oluşu, onlara terkip-bent veya terci-bent denmesine mâni olmaktadır. Zira manzumeler, ilk bentleri göz önünde bulundurulduğunda on ve on iki mısralara sahip bentlerden oluştukları için muaşşer ve on ikili musammatlara benzemektedir. Ancak diğer taraftan ikinci ve sonraki bentlerde diğer bentlerden bağımsız vasita beyitlerinin bulunması (on mısralı: bb, cb, db, eb, vv; cc, dc, ec, fc, yy;... / on iki mısralı: bb, bb, bb, bb, bb, vv; cc, cc, cc, cc, cc, yy; ...) bu manzumelere muaşşer ve on ikili musammat adlarını vermemizi de imkânsız hâle getirmektedir. İlk bentlerin kafiye dizilişi göz ardı edildiğinde -vasita beyitlerinin bulunması hasebiyle- bu manzumelere terkip-bent denmesi daha uygun görünmektedir. Bu manzumelerden on iki mısralı olanı toplamda on üç bent yani 156 mısra; diğer on mısralı olanı ise beş bent yani elli mısradır.⁹

Ramazaniyyelerin beş tanesinde kelime hâlinde redif (1, 7, 10, 20. kasideler ve 22. terkip-bent); on tanesinde ek hâlinde redif (4, 5, 6, 9, 12, 14, 15, 17, 18, 21. kasideler) kullanılmıştır. Diğerlerinde ise redif yoktur. Kafiye olarak da yirmi manzumede mürdef kafiye, üç manzumede ise mücerret kafiye tercih edilmiştir.

Ramazaniyyelerin yazıldığı nazım şekillerini, kaç beyit/bent olduğunu, vezin, kafiye, redif vb. özelliklerini bir tablo ile şöyle gösterebiliriz:

Tablo 1: Ramazaniyyelerin Şekil Özellikleri

Sıra/ Yaprak No	Nazım Şekli	Beyit/ Bent Sayısı	Başlık ¹⁰	İlk Beyit/Bent	Vezin	Kafiye/ Redif
1/43b	Kaside	33	Kaside-i Ramazâniyye vü Şitâiyye	Hilâl-i rûze kim bir kavs-i hallâc âsumân üzre Anımla berfden çok penbe andırdı zamân üzre	Mefâilün / Mefâilün / Mefâilün / Mefâilün /	-ân üzre (mürdef kafiye)
2/43b	Kaside	60	Kaside-i Ramazâniyye vü Bahâriyye	Zevk-i eyyâm-ı bahârı işidip mâh-ı sıyâm Dest-i nevrûza hilâli bu sene eyledi câm	Feilâtün / Feilâtün / Feilâtün / Feilün /	-âm (mürdef kafiye)
3/45b	Kaside	70	Kaside-i Ramazâniyye	Halka gösterdi hilâlin yine şeh-r-i ramazân Dehen-i âleme bir asma kilid oldu ayân	Feilâtün / Feilâtün / Feilâtün / Feilün /	-ân (mürdef kafiye)
4/47a	Kaside	78	Kaside-i Ramazâniyye	Sâki ayagın çek ki zamân başka zamândır Sâgar yerine şimdi hilâl-i ramazândır	Mef'ûlü / Mefâilü /	-ân/dır (mürdef kafiye)

⁸ Manzumelerin numaralanması hususunda Tablo 1'deki sıra esas alınmıştır.

⁹ Manzumeleri ihtiva eden pek çok nüshanın başlığında "terci'-bend, terkip-bend, kaside-i terkib-bend" gibi tamlamalar yer almaktadır.

¹⁰ Manzumelerin başlıklarında -bazı istisnalar dışında- İÜ nüshası tercih edilmiştir.

Talip Çukurlu/Mesut Bayram Düzenli- Enderunlu Fazıl Divanı'nda Yer Alan
Ramazaniyeler Üzerine Bir Değerlendirme

					Mefâilü / Feilün	
5/96a	Kaside	50	Kasîde-i Ramazâniyye vü Şitâiyye Der- Sitâyîş-i Yûsuf Ziyâ Pâşâ	Ramazân mâhı ki bir gonce-i nûrânîdir Ehl-i İslâma aceb tuhfe-i Rabbânîdir	Feilâtün / Feilâtün / Feilâtün / Feilün	-ân/îdir (mürdef kafiye)
6/97a	Kaside	13	Kasîde-i Ramazâniyye Der-Sitâyîş-i Yûsuf Ziyâ Pâşâ	Devletli mübârek ola mâh-ı ramazânın Reşk-âver-i eyyâm-ı şühûr ola zamânın	Mef'ûlü / Mefâilü / Mefâilü / Feilün	-ân/ın (mürdef kafiye)
7/97b	Kaside	18	Ramazâniyye Der-Sitâyîş-i Hâfiz İsmâil Pâşâ	Hilâl-i mâh-ı savm ol sadr-ı zî-şâna saîd olsun Meserretlerle her rûz-ı şerîfnde se-ıyd olsun	Mefâilün / Mefâilün / Mefâilün / Mefâilün	-îd olsun (mürdef kafiye)
8/98b	Kaside	20	Kasîde-i Ramazâniyye-i Kâim-Makâm Sâmî Bekir Pâşâ	Göründü levha-i minâda nev-hilâl-i sıyâm Medâr-ı nûr ile oldu keşîde dâl-i sıyâm	Mefâilün / Feilâtün / Mefâilün / Feilün	-âm (mürdef kafiye)
9/98b	Kaside	34	Kasîde-i Ramazâniyye Der-Sitâyîş-i Kâtibü's-Sırr-ı Cihân-dârî Ahmed Efendi	Efendim Hakk ede âli makâmın Mübârek ola nev-mâh-ı sıyâmın	Mefâilün / Mefâilün / Feilün	-âm/ın (mürdef kafiye)
10/99b	Kaside	30	Kasîde-i Ramazâniyye Der-Sitâyîş-i Kâtibü's-Sırr-ı Şehriyârî Ahmed Efendi	Şehr-i sıyâm erişdi gönül bî-nisâb iken Halkı yatakda avladı hep mest-i hâb iken	Mef'ûlü / Fâilâtü / Mefâilü / Fâilün	-âb iken (mürdef kafiye)
11/100b	Kaside	26	Kasîde-i Ramazâniyye Be- Kapudan-ı Deryâ Sâlih Pâşâ	Ramazân mâhı ki bir dilber-i sâhib-nâmûs Leyle-i kadri ann haclede bir gizli arûs	Feilâtün / Feilâtün / Feilâtün / Feilün	-ûs (mürdef kafiye)
12/101a	Kaside	21	Ramazâniyye-i Beyhân Sultân	Hayr-makdem ile geldi yine şehr-i gufrân Ola sultân-ı keremkâra mübârek ramazân	Feilâtün / Feilâtün / Feilâtün / Feilün	ân/ın (mürdef kafiye)
13/101a	Kaside	20	Kasîde-i Ramazâniyye Be- Kethüdâ-yı Sadr- ı Âli İbrâhîm Efendi	Bâreka'llâh mübârek ola mâh-ı berekât Hayr-makdem ola âfâka bu şehr-i hayrât	Feilâtün / Feilâtün / Feilâtün / Feilün	-ât (mürdef kafiye)
14/101b	Kaside	10	Ramazâniyye Be- Kethüdâ-yı Sadr- ı Âli İbrâhîm Nesîm Efendi	Şâhid-i mâh-ı sıyâmın bak hilâl-ebrûsuna Destine bir hançer almış âferîn bâzûsuna	Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilün	-û/suna (mücerret kafiye)
15/102a	Kaside	16	Kasîde-i Ramazâniyye Be- Kethüdâ-yı Sadr- ı Âli Refik Efendi	Ramazânın leme'ân etdi mübârek mâhı Kondu deryâ-yı felek üzre gümüşden mâhî	Feilâtün / Feilâtün / Feilâtün / Feilün	-âh/ı (mürdef kafiye)
16/102b	Kaside	49	Kasîde-i Ramazâniyye Der-Sitâyîş-i Kethüdâ-yı Sadr- ı Âli Şerîf Efendi	Habbezâ mâh-ı dilber-i ramazân Ki ana hep melâ'ike şa'bân	Feilâtün / Mefâilün / Feilün	-ân (mürdef kafiye)
17/103b	Kaside	11	Kasîde-i Ramazâniyye Be- Kethüdâ-yı Sadr- ı Âli İbrâhîm Efendi	Nev-hilâl-i savmıla bakdım felek kallâşına Âlemin gülmekte tiryâkisine ayyâşına	Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilün	-âş/ına (mürdef kafiye)

Talip Çukurlu/Mesut Bayram Düzenli- *Enderunlu Fazıl Divanı'nda Yer Alan
Ramazaniyyeler Üzerine Bir Değerlendirme*

18 ¹¹ / B 55b	Kaside	11	Ramazâniyye-i Diğer	Mübârek ola nev-mâh-ı sıyâmın Efendim çerh-i dîn olsun gulâmın	Mefâilün / Mefâilün / Feilün	-âm/ın (mürdef kafiye)
19 ¹² / B 56b	Kaside	53	Ramazâniyye	Hamdü-li'llâh ki yine za'f-ı hilâl-i ramazân Kurb-ı âmed-şüd-i bayrama olup müjde-resân	Feilâtün / Feilâtün / Feilâtün / Feilün	-ân (mürdef kafiye)
20/104a	Kaside	12	Kasîde-i Ramazâniyye Be- Re'isü'l-Küttâb Gâlib Efendi	Ramazân mâhı gibi halka nümâyân oldu Ay o mehpâreye âlem nice şa'bân oldu	Feilâtün / Feilâtün / Feilâtün / Feilün	-ân oldu (mürdef kafiye)
21 ¹³ / B 85a	Kaside	26	Ramazâniyye Be- Hazret-i Sultân Mustafâ Hân	Gurre-i mâh-ı sıyâmın bak hilâl-ebrûsuna Ehl-i İslâm hep rubûde tal'at-ı nikûsuna	Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilün	-û/suna (mürdef kafiye)
22/118b	Terkip- bent (?)	13	Terkîb-Bend-i Ramazâniyye Ki Be-Rikâb-ı Şâh-ı Enâm Arz-Şüde	Bahs eyler iken ehl-i şikem yevm-i şek üzre Kondu tabak-ı mâh-ı mübârek felek üzre Ol mâh ile fahr eyledi gerdün melek üzre Bir bâfte gümüş dikdi o mâi yelek üzre Şeyhim yetişip lengeri kurmuş yemek üzre Açmış gözünü halka misâli çörek üzre Saldırmada ol yufka akıllı börek üzre İster yine bir surre kirâ ol emek üzre Fersûde eder lihyesini her etek üzre Ol cehlle ol kubbe ki taşdan direk üzre Ziyy-i ulemâ hak bu ki câhil köpek üzre Yükletme kimi tuhfe kitâbı eşek üzre	Mef'ûlü / Mefâilü / Mefâilü / Feilün	-ek üzre (mürdef kafiye)
23/121a	Terkip- bent (?)	5	Terkîb-Bend-i Ramazâniyye Sadr-ı A'zam Yûsuf Ziyâ Pâşâ	Şehre geldi berekâtıyla mübârek ramazân Oldu şehbender-i kâlâ-yı sevâb u gufrân Râyegân oldu cihân nefehât-ı rahmet Der-i Firdevsi meger kıldı küşâde Rıdvân Doldu âfâka ser ü şân-ı kirâm-ı melekût Oldu zillet ile pâ-beste gürûh-ı şeytân Nev-hırâm eyledi ammâ nice şeytân-ı firîb Nice bir şüh-ı peri-gehre-i âşüb-ı cihân Ramazân mâhı gibi rûyu olunca rahşân Ay o mâh-pâreye âlem nice olmaz şa'bân	Feilâtün / Feilâtün / Feilâtün / Feilün	-ân (mürdef kafiye)

47

Yukarıdaki manzumelerin dışında M nüshasının 82. sayfasında “Ramazâniyye Be-Re'isü'l-Küttâb Mehmed Râşid Efendi” başlığını taşıyan on ikili musammat nazım şekliyle yazılmış bir manzume¹⁴ daha yer almakla birlikte, diğer nüshalarda (B, İÜ) bu manzume “ıydiyye” başlığını taşıdığı ve muhteva bakımından da Ramazan'dan değil bayramdan söz ettiği için bu çalışmada “ramazaniyye” türü olarak değerlendirilmemiştir. Matbu nüshayı hazırlayan kişinin buna benzer şahsi tasarruflarına sıkça rastlanmaktadır.

2. Ramazaniyelerin Muhteva Özellikleri

Merhum Âmil Çelebioğlu, Ramazan'la ilgili eserleri bazı özelliklerini de dikkate alarak mahiyeti itibarıyla dinî, tasavvufî ve edebî olmak üzere üç gruba ayırır. Pek çoğu kaside nazım şekliyle yazılmakla birlikte mesnevî, gazel, murabba, tuyuğ, rubai, mukattaat, mâni, ilahi ve terkip-bent nazım şekliyle yazılan ramazaniyye türlerine de rastlanmaktadır (Geniş bilgi için bk. Canım, 2020, s. 239-251; Ertan, 1995, s. 62-67).

¹¹ İÜ nüshasında bulunmayan bu kaside B nüshasından alınmıştır.

¹² İÜ nüshasında bulunmayan bu kaside B nüshasından alınmıştır.

¹³ İÜ nüshasında bulunmayan bu kaside B nüshasından alınmıştır.

¹⁴ Manzumenin başlığında İÜ nüshasında “kaside”, B nüshasında ise “terci-bent” terimleri geçmesine rağmen, ilk bendinin beyitleri arasında kafiye yönünden benzerlik bulunması bakımından (aa, ba, ca, da, ea, AA / aa, ba, ca, da, ea, AA...) bu manzume 12'li mütekerrir musammatların özelliklerini taşımaktadır.

Divan edebiyatındaki ramazaniyelerin muhtevalarına göre dört grupta toplandıkları görülmektedir. Bunlar:

1. Manzumenin tamamı doğrudan doğruya Ramazan'ı konu edinmiştir.
2. Manzumenin teşbip veya nesip bölümünde Ramazan'dan bahsedilmiştir.
3. Tür gözetilmeksizin ve isim verilmeksizin yer yer Ramazan'dan bahsedilmiştir.
4. Şiirin bir bölümünde ramazan, oruç, Kadir Gecesi, Ramazan Bayramı, iftar, sahur, imsak ve benzeri Ramazan'la ilgili motiflere yer verilir. Bu tür manzumelere kasideden müfrede kadar her tür nazım şeklinde rastlamak mümkündür (Ertan, 1995, s. 63).

Enderunlu Fazıl Divanı'nda yer alan ramazaniye türündeki manzumeleri nazım şekillerine göre muhteva bakımından şöyle değerlendirilebilir:

2.1. Kasideler

Bilindiği gibi methiyeden maksat aslında birini övmektir. Ancak şairin övgünün sonunda sözü kendine getirip şairliği ve şiir kudretiyle övünmesi ve bu vesileyle ihtiyaç ve isteklerini memduhuna arz etmesi de bu övgünün bir parçası sayılır. Dolayısıyla bir kaside başlıca nesip, maksut, arz-ı hâl ve dua gibi bölümler halinde kurgulanır.

Fars ve Türk edebiyatlarındaki kasidenin bölümlerine bakıldığında söz konusu ana bölümlerin genellikle kendi içlerinde bir takım alt bölümlere ayrıldığı görülür:

- 1- Nesib/teşbîb ve girîzgâh (gürîz/tahallüs)
- 2- Maksûd: Medh (medih)
  - a) memdûhun adı ve unvanları (elkâb) (3. şahıs “o” zamiri ile övgü)
  - b) onun sıfat ve fiilleri (evsâf ve ef'âl) (İltifât: 2. şahıs “sen” zamiriyle övgü)
- 3-Fahr (temeddüh) ve arz-ı hâl (hasb-i hâl)
- 4-Dua
  - a) memdûhun sağlığı, gücü ve devletinin devamlılığını,
  - b) onun düşmanlarının kahrı ve yenilgisini dileme (Şahin, 2018, s. 393).

Enderunlu Fazıl Divanı'nda yer alan ramazaniye türü kasideleri, bölümleri bakımından incelediğimizde şu özellikler karşımıza çıkmaktadır:

2.1.1. Nesip/Teşbip Bölümleri

Divan'da ramazaniye türünde yazılmış 6, 9 ve 18. kasidelerin dışında, diğer bütün kasidelerin nesip bölümü vardır. Nesip bölümleri, kasidelerin uzunluğuna göre değişmekle birlikte genellikle uzun tutulmuştur. Bu bölümlerde daha çok Ramazan ayının kutsal oluşundan söz edilmiş; hilal, cami, minare gibi varlıklarla ilgili benzetmeler yapılmıştır. Bilhassa İstanbul'un cami ve minarelerinin kandil ve mahyalarla aydınlatılması, şairin üzerinde derin bir etki bırakmış olsa gerekir ki hemen bütün kasidelerin nesiplerinde teşbih sanatı yardımıyla bunlardan söz edilmiştir:

Yağdı câmi'lere bir lem'a-i nûr-ı bâtın

Şöyle kim garka-i nûr oldu hep ehl-i îmân

Talip Çukurlu/Mesut Bayram Düzenli- *Enderunlu Fazıl Divanı'nda Yer Alan
Ramazaniyyeler Üzerine Bir Değerlendirme*

Zâhiren kıldı dahi kayım-ı âteş-perdâz

Câmi' ü minberi kandîller ile şu'le-feşân

Benzedi kubbe-i eflâke kevâkibler ile

Her menâr üzre o mâhiyye-i seyyâre-nişân (K.12, b.5-7)¹⁵

Kasidelerin bir kısmında, şairin Ramazan'la ilgili gözlem ve duygularının yanı sıra bahar ve kış tasvirleri dikkat çekmektedir. Bu tür kasideler, *Divan*'ın bazı nüshalarında “Ramazâniyye vü Bahârîyye/Şitâiyye” gibi hem Ramazan'ı hem de o seneki Ramazan'ın yaşandığı mevsimi ifade eden çift isim alabilmişlerdir. Şair, bu kasidelerinde “cami, mahya, kandil, hilal” gibi Ramazan ayını hatırlatan varlıklar ile bahar/kış mevsimi arasında çeşitli ilgiler kurmuştur. Aşağıdaki beyitlerde şairin, “kar-buz-dolu-hilal” arasındaki renk benzerliğinden hareketle kış mevsimine ve Ramazan ayına dair ilginç tasvirleri yer almaktadır:

Hilâl-i rûze kim bir kavs-i hallâc âsumân üzre

Anınla berfden çok penbe andırdı zamân üzre

Kudûmuyla bu nev-mâh-ı sıyâmın berf-i sâfiden

Döşenmiş penbeli kâlîçe rûy-ı hâkdân üzre

Çemen yeh-beste olmuşdur hilâl-i mâha ta'zîmen

Su dîbâsı meger ferş oldu sahn-ı gülsitân üzre

Uzanmış rişte rişte penbe-i berf-i semâvâtın

Harîr-i sadeden püskül asılmışdır cihân üzre

Derûn-ı gurre-i mâh-ı sıyâma cemre-i evvel

Sanırsın şu'le koymuş sîmden bir şem'dân üzre

Elinde nev-hilâl-i rûze bir peymâne-i zerrîn

Dolu yağdırdı sâkî-i felek kevn ü mekân üzre

Dolu sanma bu nev-mâh-ı sıyâmı eyleyip tebrîk

Nisâr etdi felek dür-dâneler halk-ı cihân üzre (K.1, b.1-7)

Bahar gelince camilerin, gezinti yerleri ve bahçelere çeşitli yönlerden benzetilmesi de bu ilgilere biridir. Aşağıdaki beyitlerde, Ramazan ayındaki cami, minare ve kandiller anlatılırken bahçedeki badem ve selvi ağacı ile laleden yararlanıldığı göze çarpmaktadır:

Her menâr oldu birer şu'le-i cevvalé-i nûr

Oldu her serv-i çemen dilber-i nâzende-hırâm

Câmi'in şu'le-i mâhiyyesini taklîde

Ne şükûfe donadır şâha dıraht-ı bâdâm

¹⁵ İlk rakam, Tablo 1'e göre kaçınıcı sıradaki şiir olduğunu ikinci rakam ise o şiirdeki kaçınıcı beyit olduğunu göstermektedir. K. kasideyi, b. beyti ifade etmektedir.

Mescide yakdı ise rûgan-ı sâfi kandil
Kâse-i lâle gülistâna yakar anber-fâm
Bâğbân dizidi süreyyâ gibi zerrîn kadehi
Kayim-i mescide kandil ucurur her ahşam (K.2, b.4-6, 9)

Şairin, nesiplerde zaman zaman kendi durumundan yakındığı görülür. O sene kış mevsimine rastlayan Ramazan ayını Erzurum'da geçirmek zorunda olan şair, şehrin sert iklimini alaycı bir üslupla anlatır ve bir an önce başka bir yere gitme arzusunu dile getirir (K. 5). Bir başka kasidesinde (K. 20) ise şair, parasının olmadığını söyleyerek Ramazan ayının gelişi ile daha da kötü duruma düştüğünü söyler. 10. kasidede de şairin yine parasızlıktan ve borçlarının çokluğundan yakındığı görülmektedir.

Nesip bölümleriyle ilgili dikkat çekici bir başka husus, şairin kasidesine memduhunu tebrik ve kendisine dua ile başlamasıdır. Sadrazam Hafız İsmail Paşa methinde yazılan bu kasideye (K. 7) şair, Ramazan ayının memduhu için kutlu ve onun her gününde üç bayram olması yönünde duygularını dile getirir. Bu ifadeler hem tebrik hem de dua kapsamında değerlendirilebilir. Ayrıca nesiplerde şairin özellikle içki, sigara ve afyon müptelalarından alaycı bir dille bahsetmesi dikkate değer diğer bir husustur.

2.1.2. Tegazzül Bölümleri

Kasidelerin yalnızca iki tanesinde (K. 3-4) tegazzül bölümü yer almaktadır. Tegazzül bölümlerine bir/iki beyitle giriz yapılmıştır. Bu bölümlerin Ramazan ayına uygun olarak yazıldığı görülmektedir. Şair, sevgilinin özelliklerini belirlerken dinî terimlerle bilhassa Ramazan ayıyla ilgili kavramları kullanarak benzerlik ilişkisi kurmaya özen gösterir. “Sevgilinin hattının kitabın hükümlerini ortadan kaldırırken kendisinin hâlâ elinde Mushaf camide Kur’an okuması, sevgilinin kendisi oruçlu iken gamzelerini şairin istememesi, ay yüzlü sevgilinin gerdanı altındaki benlerinin tıpkı Kadir Gecesi gibi gizli olması” bu benzerlik ilişkisine örnek olarak verilebilir. Bu yönüyle şairin, tegazzül bölümlerini Ramazan ayı etkisiyle yazdığını söyleyebiliriz. Dördüncü kasidede yer alan tegazzülün mahlas beytinde (son beyit) şair, sevgilinin kendisi gibi söz ehlinde bir düşkün olduğunu, üstelik bu düşkünün taze dilli olduğunu söyleyerek aynı zamanda kendisini övmüştür:

Fâzıl gibi üftâdesi var ehl-i sühandan
Ol çeşm-i sühan-sâzı gibi tâze zebândır (K.4, b.70)

2.1.3. Methiye Bölümleri

Enderunlu Fazıl'ın III. Selim (beş adet) başta olmak üzere sadaret kethüdası İbrahim Efendi (dört adet), Yusuf Ziya Paşa (üç adet) vb. devlet adamlarına ramazaniye yazdığı, bunlardan terkip-bent nazım şeklinde olanlarını da muhataplarına sunduğu görülmektedir. Tahtta çok kısa bir süre kalan IV. Mustafa'ya da şairin bir kaside yazmış olması oldukça dikkat çeken bir husustur. IV. Mustafa, III. Selim tarafından saray çevresinde oluşturulan sanat muhitini dağıtan ve sanatçılara yüz vermeyen bir kişiliktir. Üstelik III. Selim'in katli emrini verdiği için şairler tarafından kendisine -cülusiye de dâhil olmak üzere- hiçbir manzume yazılmamıştır. Ancak, Enderunlu Fazıl'ın 1807-1808 yılları arasında tahtta bulunan IV. Mustafa'ya bir kaside yazması, istisnai bir durumdur ki bunu,

şairin ömrünün son dönemlerinde yaşadığı maddi sıkıntılara ilişkilendirmek mümkün görünmektedir.¹⁶

Kasidenin en önemli bölümü methiyedir. Divan şiiri geleneğinde şairler, övdükleri kişilerin o makamın gerektirdiği erdemlerin en yücesine sahip olduğunu söylemiş, böylece o erdemlere gerçek anlamda sahip olmaya da övdüğü kişileri teşvik etmişlerdir. Enderunlu Fazıl'ın da ramazaniyye türü kasidelerinde bu geleneği devam ettirdiği görülmektedir. Şair, memduhlarını mübalağalı ve kendilerinde olmayan vasıflarla överken gerçekte o devlet adamlarında ideal nitelikleri aramış ve/veya onları bu ideal nitelikleri elde etmeye teşvik etmiştir (Çavuşoğlu, 1986, s. 21-22). Bu bağlamda, söz gelimi III. Selim'den “melek huylu, veli makamlı, felek mertebeli, adil, cömert bir insan” olarak bahsedilmiştir. Feridun, Nizamül Mülk, Rüstem, İskender ve Nuşirevan, III. Selim'in mukayese edildiği tarihi ve efsanevi kişilerdir. Sultan IV. Mustafa'ya yazılan kasidenin methiyesinde ise padişaktan “âlemin ruhu, asrın kutbu, hilafet seccadesini süsleyen kişi” olarak söz edilmiştir. Yine aynı padişah; Cemşid, Keykavus ile mukayese edilerek onlardan üstün tutulmuştur:

Rûh-ı âlem a'nî Sultân Mustafâ kim hazreti
Şân u revnak verdi el-hak saltanat nâmûsuna
Mâye-endûz-ı kerâmet dûdmân-ı saltanat
Andelîb olmuş inâyet ahter-i gül-rûsuna
Öyle bir şâh-ı cihân-gîr-i zamândır tâ ezel
Ancak ol muhlis-sezâdır tâli'-i mahrûsuna
Nefha-i tevfikle şâh-ı cihân-ârâdır ol
Âlemin kılma nazar Cemşid ü Keykâvusuna
Tâ ezel Hakdan muvaffakdır o hâkân-ı cihân
Sûre-i *İnnâ fethanâ fetha*dır bâzûsuna (K.21, b.12-16)

Methiye bölümlerinde, övgü dışında hiciv ve dua ihtiva eden beyitler de bulunabilmektedir. III.Selim'in övgüsünün yapıldığı ikinci kasidenin otuz sekizinci beytinde şair,

Pâyidâr eyleye evreng-i hilâfetde Hudâ
Zât-ı vâlâsını ikbâl ile tâ rûz-ı kıyâm

diyerek padişah için Allah'a dua etmiştir. Yine III. Selim'e sunulan yetmiş beyitlik ramazaniyyenin methiye bölümünde yer alan 45-52. beyitlerde şair, şeyh efendi tiplemesiyle ilgili mizahi hicivlere yer vermiştir.

Enderunlu Fazıl; altı, dokuz ve on sekizinci kasidelerine doğrudan methiye ile başlamış, yani bu kasidelerinde nesip bölümüne yer vermemiştir. Methiye bölümlerine geçişlerde -birkaçı dışında- kasidelerin çoğunda giriz beyti/bölümü bulunmaktadır. Şairin önceki bölümden methiyeye geçişte, girizleri başarılı bir şekilde kurguladığı söylenebilir. Mesela ikinci kasidesinde, o sene bahar günlerine denk gelen Ramazan ayında cami ve

¹⁶ Geniş bilgi için bk. Düzenli, 2012, s. 1075-1122.

bahçeleri mukayese ederken kendine nereye gitmesi gerektiğini sorar. Gönlü, camide teravih namazı kılmaktansa bahçeye eğlenceye, gezmeye gitmeyi arzulamaktadır. Üstelik birisinin mükafatı daha sonra (ahirette), birisinin ise peşin peşin verilmektedir. Ancak o, padişaha dua için camiye gitmesi gerektiğini gönlüne emir yoluyla söyler ve bu şekilde methiyeye ustaca geçiş yapmış olur:

Birisi va'de-i ferdâ biri zevk-i pîşîn
Ben de bilmem ne yana şevk-ile etsem ikdâm
Yürü câmi'lere terk eyle gönül gülzârı
Tâ ki evrâd edelim ed'îye-i şâh-ı enâm (K.2, b.23-24)

Şairin, methiye girizinde ebced ile tarih düşürdüğünü de görmekteyiz. Kaptanı Derya Salih Paşa'ya övgü mahiyetinde yazılmış on birinci kasidenin yedinci beytinde şair, “ramazân-ı sâlih” ibaresi ile hem H 1220 (M 1805-06) tarihini düşmüş hem de Salih Paşa'ya bir atf yapmıştır:

Çünkü târîh ana düşdü *ramazân-ı sâlih* (H 1220/M 1805-06)
Dedim ol ism-i mübârek kimse oldu melbûs

Enderunlu Fazıl'ın ramazaniye türü kasidelerinde memduhlarını överken Ramazan ve oruç ile ilgili kavramların etrafında birtakım hayaller kurduğu da görülmektedir. Mesela, sekizinci kaside olarak yer alan ramazaniyenin redifi, “sıyâm”dır. Bu sebeple methiyenin muhatabı Ebubekir Paşa'nın özellikleri sıralanırken Ramazan ve oruçla ilgili kavramlardan yararlanmış, tedailer bunlarla ilgili olacak şekilde kurulmuştur. Mesela, Ebu Bekir Paşa, sîret yönünden oruca, bayram sabahına, Kadir Gecesine ve Ramazan ayının güzel gecelerine benzetilmiştir:

Hidîv-i mekremet-ârâ Ebû Bekir Pâşâ
Cihânda sîreti pâkizedir misâl-i sıyâm (K.8, b.10)

Yine bir başka kasidede şair, mahya ve kandillerle geceyi aydınlatan minarelerin, cihan padişahının eşliğinde bir fanus olsa yakışacağını söylerken bir yandan memduhunu övmüş bir yandan da Ramazan gecelerinin manzarasını gözler önüne sermiştir:

Her menâr oldu birer şem-i şeb-ârâ tâ kim
Ola şâyeste-i fânûs-ı der-i şâh-ı cihân (K.3, b.40)

Enderunlu Fazıl Divanı'nda yer alan ramazaniye türü kasidelerle ilgili dikkati çeken bir husus, bazılarının memduhun değiştirilerek başka bir şahsa yeniden sunulmuş olmasıdır. Mesela sadaret kethüdası İbrahim Efendi için yazılmış ramazaniyenin dokuzuncu beytinin ilk mısraı, İÜ ve MA nüshasında “Ya'nî İbrâhîm Efendi ki Hudâ kılmışdır” (İÜ 101a; MA s.107) iken B nüshasında “Merhamet kânı kerem kânı Yûsuf Aga kim” (B 54a) şeklinde yer almaktadır. Bu durum, tabii olarak ramazaniye türündeki bu kasidenin birden fazla şahsa sunulduğunu akıllara getirmektedir. Yine sadaret kethüdası Refik Efendi'ye yönelik yazılmış olan ve İÜ nüshasında “Kaside-i Ramazâniyye Be-Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî Refik Efendi” başlığıyla yer alan bir ramazaniye, B nüshasında “Ramazâniyye Berây-ı Yûsuf Aga” başlığı ile yer almaktadır. Başlıklardaki bu farklılık, memduhun isminin geçtiği beytlere de ister istemez sirayet etmiştir. Buna göre İÜ nüshasındaki şu beyit,

B nüshasında,

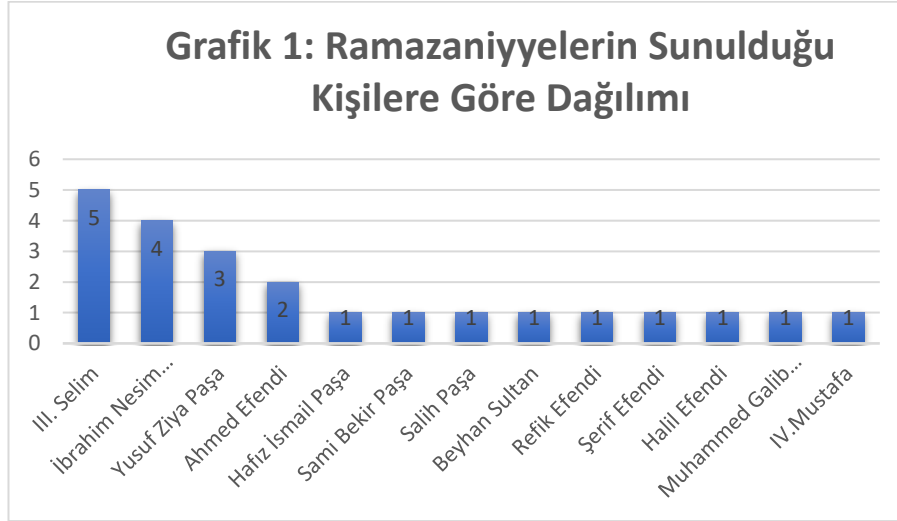
Kiblegâh-ı uzemâ Hazret-i Yûsuf Aga

Bâtın u zâhire âyîne dil-i âgâhı (B 53b)

şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Benzer bir durum, Reisülküttap Galib Efendi'ye yönelik yazılmış ramazaniyyede¹³ de görülmektedir. *Divan*'ın İÜ (104a) ve MA (s.109) nüshalarında "Galib Efendi" ismi yazılmışken B (54b) nüshasında "Yusuf Ağa" ismi yer alır.

B, İÜ ve MA nüshalarında bulunan ve III. Selim'e sunulan ramazaniyye ile sadece B nüshasında yer alan ve Şam Müftüsü Muradizade Halil b. Ali'ye sunulan ramazaniyyenin nesip bölümlerinin küçük bazı değişiklikler dışında aynı olduğu, ancak kasidelerin girizgâh, methiye ve dua bölümlerinin farklı olduğu (Tablo1'deki 3. ve 19. kasideler) göze çarpmaktadır. Bu durum, şairin yeni bir kaside yazarken önceki kasidelerinden faydalandığını göstermektedir.

Divan'da yer alan ramazaniyyelerin kimlere sunulduğu, bir grafikte aşağıda gösterilmiştir:

2.1.4. Fahriye ve Arz-ı Hâl Bölümleri

Özellikle divanlardaki kasideler ve tarih manzumeleri, şairlerin hayatları hakkında önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Enderunlu Fazıl'ın çeşitli biyografik kaynaklardan elde edilenlere ilave olarak *Divan*'ından da bazı bilgilere ulaşılabilmektedir. Her şeyden önce şairin hayatı hakkında elimizde daha çok tezkirelerden ve çeşitli ansiklopedilerden elde edilen son derece muhtasar bilgiler mevcuttur. Buna göre Fazıl, Akka'da doğmuş olup doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir. Kardeşi Hasan Kâmil ve amcası ile Akka isyanı sonrası İstanbul'a getirilmiş ve padişahın emri ile Enderun'a alınmıştır. Burada sekiz-dokuz yıl kadar iyi bir eğitim almış, H 1198 / M 1783-84 tarihinde çeşitli sebeplerle buradan çıkartılmıştır. İstanbul sokaklarında on iki yıl kadar perişan bir hayat süren şaire, daha sonra Rodos, Halep ve Erzurum yörelerinde çeşitli görevler

verilmiştir. Bu görevleri sonrası İstanbul'a dönen Fazıl, hicivleri yüzünden H 1214 / M 1799 tarihinde bu kez sürgüne gönderilmiş, sürgünde olduğu dönemde gözlerini kaybetmesi üzerine İstanbul'a dönmesine izin verilmiştir. Yaklaşık on yıl yatalak ve kör olarak yaşayan Fazıl, H 3 Zilhicce 1225 / M 30 Aralık 1810 tarihinde vefat etmiştir. Şairin, caize alabilmek için kör ve yatalak haldeyken bile dönemin devlet büyüklerine kasideler sunduğu kaynaklarda aktarılan bilgiler arasındadır.¹⁷

Fazıl'ın ramazaniye türü kasideleri incelendiğinde yirmi bir kaside içinde dört kasidesinde (K.14, 17, 18 ve 21) fahriye ve arz-ı hâle; sekiz kasidesinde (K.5, 6, 9, 11, 12, 13, 16 ve 20) fahriyeye ve iki kasidesinde (K.15 ve 19) ise herhangi bir arz-ı hâle rastlanmaz.

Şairin fahriye bölümlerinde kendini överken “dârâ-yı sūhan, mîr-i hüner, mîr-i benâm, mâhir ressâm (K.2); mu'cize-pîrâ-yı ma'ânî-perver, nâdire-gû, şâir-i şemşîr-zebân (K.3); âteş-nefes, şu'le-zebân, tâze-zebân (K.4); gevher-fürûş, nükte-sencânî (K.7); çerâğ, sem'a (K.10); kemâl-âmûz, beyt-i ziyâretgâh, fuzalâ ser-tâc, şu'arânın şâhı (K.15); nâdire-perdâz, ma'ânî-perver, nâdire-gû, şâir-i şemşîr-zebân (K.19)” ifadelerini kullandığını görmekteyiz. Özellikle “nâdire-gû” ve “şemşîr-zebân” ifadelerini şair farklı kasidelerinde mükerrer olarak kullanmıştır: ¹⁸

Bir şâir-i âteş-nefes ü şu'le-zebân kim

Eş'arı selâsetde hemân âb-ı revandır (K.4, b.71)

Fazıl, şairliğini överken de kendini “İbn-i Yemin, Hayyam, Saib, Hassan, Nabi” gibi Arap, İran ve Osmanlı şairleriyle mukayese eder:

Kasem eyler benim eş'arım ile İbn-i Yemîn

Şıgıncır hayme-i endişeme rûh-ı Hayyâm (K.2, b.52)

Eyledi birbirine tercüme ervahları

Se-zebân-ı sūhanım Sâib ü Nâbî Hassân (K.3, b.65)

Fazıl, şiiri hakkında ise “zülâl-i cârî, safâ-bahş-ı dil (K.2); hayret-res-i Rûm u Acem ü Urbân (K.3); âb-ı revân, âb-ı müselsel, serv-i hırâm-âver-i dâmen-be-miyân (K.4); şî'r-i ter (K.8); kân u güher, gencîne, dürd (K.19) ifadelerini kullanmıştır:

Sūhan oldur ki ola böyle zülâl-i cârî

Ola ma'nâsı safâ-bahş-ı dil-i hâss u avâm (K.2, b.55)

Enderunlu Fazıl'ın ramazaniye türü kasidelerinde memduhlarından istekleri önemli bir yer tutar. Şairin içinde bulunduğu maddi imkânsızlıklar, her fırsatta kaside yazmasına sebep olmuştur. Kasidelerindeki istekleri; bazen bulunduğu yerden bir başka yere görev tayini, bazen bir tevliyet, bazen de bir ekmek parasıdır. Öyle ki bazı

¹⁷ Enderunlu Fazıl'ın hayatı hakkındaki bilgiler için şu kaynaklardan yararlanılmıştır: Büyük Türk Klasikleri, 1990, s. 124-125; Fâtîn, 2017, s. 384-385; Kesik, 2014: e-kaynak; Koç, 2008, s. 438-439; Koç Keskin, 2010, s. 149-186; Koçu, 1971, s. 5589-5592; Küçük, 1995, s. 188-189; Mehmed Süreyya, 1996, s. 510-511; Şemseddin Sami, 1889, s. 3331; Yöntem, 1977, s. 529-531.

¹⁸ İkinci kaside, daha önce III. Selim'e sunulan kasidenin bazı beyitlerinin değiştirilerek Halil Efendi'ye sunulmasıyla oluşturulmuştur.

kasidelerinde, Ramazan ayını tebrikten asıl maksadının önce kendi durumunu arz etmek olduğunu açıkça söylemekten çekinmez:

Ramazâniyye bahâriyye demekden garazım

Hıdmet-i ed'îye-i devleti etmek itmâm

Ba'dehû südde-i vâlâya du'â beyninde

Hâl-i nâcizimi ma'zûrum edersen i'lâm (K.2, b.40-41)

Aşağıdaki beyitte şair kesesinin boş olduğunu, alacaklılarının kapıya dayandığını alaycı bir dille anlatır. Alacaklılarının sesinden iftar saatinin gelip gelmediği bile anlaşılmaz olmuştur:

Mihmânlar ile savt-ı müezzin gözedirken

Erbâb-ı düyûn kapıda pür âh u figândır

Müşkil bu ki ma'lûm olamaz sâ'at-i iftâr

Bu ehl-i düyunun sesi bâ-savt-ı ezandır (K.4, b.39-40)

Şair, hastalıkla ilgili yaşadığı sıkıntıları da arz-ı hâllerde sıkça dile getirmiştir. Aşağıdaki beyitlerden Fazıl'ın uzun zamandır hasta olarak yattığı anlaşılmaktadır. Nitekim Ramazan ayını da yatakta karşılamıştır:

Nice demler gumûm-ı dehrle ender-firâş oldum

Hekîm-i himmet-i âsafla gamlar nâ-bedîd olsun

Yatakda avladı mâh-ı sıyâm bu abd-i bîmârı

Meger lutf-ı şifâ-sâzın ile her rûzu ıyd olsun (K.7, b.14-15)

Şair, başka bir kasidesinde de gönlünün kırık, bedeninin zayıf ve gözlerinin rahatsız olduğunu ifade eder. Gerçekten de kaynakların yazdığına göre Fazıl, ömrünün son on yılını kör bir şekilde geçirmiştir:

Gönül şikeste beden süste dideler haste

Belâ-yı illet ü renc-i gam u melâl-i sıyâm (K.8, b.14)

Enderunlu Fazıl'ın memduhlarından talepleri ve kendi hâlini onlara arz etmesi her zaman fahriye bölümlerinin içinde yer almamıştır. Dördüncü kasidede şair, 36-42. beyitler arasında herhangi bir gelirin olmadığı, borçlularının kapıya dayandığını, herhangi bir işinin dolayısıyla bir gelirin olmadığı söyleyerek Sultan III. Selim'e durumunu arz eder. Ardından kırk üçüncü beyitle methiyeye giriz yapar. Bu geçiş son derece başarılı olmuştur:

Ne sâhib-i tîmâr u ne ehl-i kîmyâdır

Ne hıdmet ahâlisi ne erbâb-ı dükândır

Ancak ana imdâd edecek subh u mesâda

Dest-i kerem-i âtifet-i şâh-ı cihandır (K.4, 42-43)

2.1.5. Dua Bölümleri

Talip Çukurlu/Mesut Bayram Düzenli- *Enderunlu Fazıl Divanı'nda Yer Alan
Ramazaniyeler Üzerine Bir Değerlendirme*

Ramazaniye türü kasidelerin birkaçı hariç hemen tamamında dua bölümlerine geçilirken giriz yapılmıştır. Dua bölümlerinde gelenekte olduğu şekilde memduhun makamında daim olması, düşmanlarının perişan olması, Allah'ın kendisine dünya ve ahirette yar ve yardımcı olması vb. yönlerle dua edilmiştir. Bu dualarda, şairin zaman zaman Ramazan ayı olması hasebiyle dinî kavramlardan yararlandığı görülmektedir. Memduhun gecelerinin Kadir Gecesi ve gündüzlerinin de bayram günü olması, kendisinin bayram sabahındaki gibi her daim mutlu olması, düşmanlarının oruç sabahı gibi susuzluk çekmesi gibi ifadeler, Ramazan ilgisiyle oluşturulmuştur:

İlâhî meymenetle ıyd ü kadr olsun şeb ü rûzun

Sana Hak yâver olsun ömr ü ikbâlin mezîd olsun (K.7, b.17)

Şairin, dua bölümleri haricinde de memduh için dua ettiği beyitler de bulunmaktadır. Mesela bir kasidesinin methiye bölümünde yer alan bir beyitte şair, her yıl Ramazan ayının istediği şekilde olması yönünde memduh için dua etmektedir:

Ey veliyyü'n-ni'amım mâh-ı sıyâmın her sâl

Şöyle âmed-şüd ola ber-nesak-ı dil-hâhî (K.15, b.9)

Ayrıca Fazıl'ın ramazaniye türü kasidelerinde farklı konulardan methiye, fahiye ve dua bölümlerine geçiş yaparken giriz beyitleri oluşturduğu ve bu geçişlerde de başarılı olduğu görülmektedir.

Fazıl'ın ramazaniye türünde yazdığı yirmi bir kasidenin bölümleri aşağıda gösterilmiştir:

Tablo 2: Ramazaniye Türünde Yazılmış Kasidelerin Bölümleri

Kaside No	Başlık	Nesip Bölümü	Tegazzül	Methiye Girizi -Methiye Bölümü	Fahiye ve Arz-ı Hâller	Dua Girizi ve Dua Bölümü
1. Kaside 33 beyit	Kaside-i Ramazâniyye vü Şitâiyye	1-13. beyitler	---	14. beyit methiyeye girizi 15-25. beyitler methiye	26-27. beyitler fahiye	28. beyit dua girizi 29-33. beyitler dua
2. Kaside 60 beyit	Kaside-i Ramazâniyye vü Bahâriyye	1-23. beyitler	---	24. beyit methiye girizi 25-39. beyitler methiye	40-41. beyitler arz-ı hâl girizi 42-50. beyitler arz-ı hâl 50-55. beyitler fahiye	56 ve 57. beyitler dua girizi 58-59. beyitler dua 60. beyit dua bitiş girizi
3. Kaside 70 beyit	Kaside-i Ramazâniyye	1-21. beyitler nesip	53-54. beyitler tegazzül girizi 55-59. beyitler tegazzül	22 ve 23. beyitler, methiye girizi 45-52. beyitler hiciv	60-66. beyitler arz-ı hâl 61-66. beyitler fahiye	67-68. beyitler dua girizi 69-70. beyitler dua
4. Kaside 78 beyit	Kaside-i Ramazâniyye	1-35. beyitler, nesip	63. beyit gazel girizi 64-70 beyitler tegazzül	43. beyit methiye girizi 44-56. beyitler methiye	36-42. beyitler arz-ı hâl 71-73. beyitler fahiye	74-75. beyitler dua girizi 76-78. beyitler dua

Talip Çukurlu/Mesut Bayram Düzenli- *Enderunlu Fazıl Divanı'nda Yer Alan
Ramazaniyyeler Üzerine Bir Değerlendirme*

5. Kaside 50 beyit	Kasîde-i Ramazâniyye vü Şitâiyye Der-Sitâyiş-i Yûsuf Ziyâ Pâşa	1-24. beyitler nesip	---	25. beyit methiye girizi 26-43 beyitleri methiye	44-48. beyitler arz-1 hâl (24 ve 25. beyitlerde yine arz-1 hâl vardır)	49. beyit dua girizi 50. beyit dua
6. Kaside 13 beyit	Kasîde-i Ramazâniyye Der-Sitâyiş-i Yûsuf Ziyâ Pâşa	---	---	1-6. beyitler methiye	7-8. beyitler arz-1 hâl	9-13. beyitler dua
7. Kaside 18 beyit	Ramazâniyye Der-Sitâyiş-i Hâfız İsmâil Paşa	1-4. beyitler nesip	---	5. beyit methiye girizi 6-11. beyitler methiye	12. beyit arz-1 hâl girizi 13. beyit fahriye 14-15. beyitler arz-1 hâl	16. beyit dua girizi 17-18. beyitler dua
8. Kaside 20 beyit	Kasîde-i Ramazâniyye-i Kâim-Makâm Sâmî Bekir Pâşâ	1-9. beyitler nesip	---	10-12. beyitler methiye	13. beyit arz-1 hâl girizi 14. beyit arz- 1 hâl 15. beyit fahriye	16-17. beyitler dua girizi 18-20. beyitler dua
9. Kaside 34 beyit	Kasîde-i Ramazâniyye Der-Sitâyiş-i Kâtibü's-Sırr-ı Cihân-dârî Ahmed Efendi	---	---	1-15. beyitler methiye	16-29. beyitler arz-1 hâl	30-31. beyitler dua girizi 32-34. beyitler dua
10. Kaside 30 beyit	Kasîde-i Ramazâniyye Der-Sitâyiş-i Kâtibü's-Sırr-ı Şehriyârî Ahmed Efendi	1-10. beyitler nesip	---	11. beyit methiye girizi 12-13. beyitler methiye	14. beyit arz- 1 hâl girizi 15-27. beyitler fahriye ve arz-1 hâl	28. beyit dua girizi 29-30. beyitler dua
11. Kaside 26 beyit	Kasîde-i Ramazâniyye Be-Kapudan-ı Deryâ Sâlih Pâşâ	1-6. beyitler nesip	---	7-8. beyitler methiye girizi 9-16a beyitler methiye	16b mısraı arz-1 hâl girizi 17-23. beyitler arz-1 hâl	24. beyit dua girizi 25-26. beyitler dua
12. Kaside 21 beyit	Ramazâniyye-i Beyhân Sultân	1-11. beyitler nesip	---	12. beyit methiye girizi 13-15. beyitler methiye 15a'da dua	16. mısra arz-1 hâl girizi 17-19. beyitler arz-1 hâl	20-21. beyitler dua
13. Kaside 20 beyit	Kasîde-i Ramazâniyye Be-Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî İbrâhîm Efendi	1-6. beyitler nesip	---	7. beyit methiye girizi 8-14. beyitler methiye	15a arz-1 hâl girizi 15b-16. beyitler arz- 1 hâl	17. beyit dua girizi 18-20. beyitler dua
14. Kaside 10 beyit	Ramazâniyye Be-Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî	1-2. beyitler nesip	---	3. beyit methiye girizi 4-7. beyitler methiye	---	8. beyit dua girizi 9-10. beyitler dua

Talip Çukurlu/Mesut Bayram Düzenli- *Enderunlu Fazıl Divanı'nda Yer Alan
Ramazaniyeler Üzerine Bir Değerlendirme*

	İbrâhîm Nesîm Efendi					
15. Kaside 16 beyit	Kasîde-i Ramazâniyye Be-Kethûdâ-yı Sadr-ı Âlî Refîk Efendi	1-4. beyitler nesip	---	5. beyit methiye girizi 6-9. beyitler methiye	11-13. beyitler fahriye	14. beyit dua girizi 15-16. beyitler dua
16. Kaside 49 beyit	Kasîde-i Ramazâniyye Be-Kethûdâ-yı Sadr-ı Âlî Şerîf Efendi	1-16. beyitler nesip	---	17. beyit methiye girizi 18-38. beyitler methiye	39-45. beyitler arz-ı hâl	46. beyit dua girizi 47-49. beyitler dua
17. Kaside 11 beyit	Kasîde-i Ramazâniyye Be-Kethûdâ-yı Sadr-ı Âlî İbrâhîm Efendi	1-5. beyitler nesip	---	6. beyit methiye girizi 7-10. beyitler methiye	---	11. beyit dua
18. Kaside 11 beyit	Ramazâniyye-i Dîger	---	---	1-8. beyitler methiye	---	9-10. beyitler dua girizi 11. beyit dua
19. Kaside 53 beyit	Ramazâniyye	1-20. beyitler nesip.	---	21-22. beyitlerle methiye girizi 23-45. beyitler methiye	46. beyit fahriye girizi 47-51. beyitler fahriye	52-53. beyitler dua
20. Kaside 12 beyit	Kasîde-i Ramazâniyye Be-Re'îsü'l-Küttâb Gâlib Efendi	1-4. beyitler nesip	---	5. beyit methiye girizi 6-11. beyitler methiye	4. beyit arz-ı hâl	12. beyit dua
21. Kaside 26 beyit	Ramazâniyye Be-Hazret-i Sultân Mustafâ Hân	1-9. beyitler nesip	---	10. beyit methiye girizi 11-20. beyitler methiye	---	21. beyit dua girizi 22-25. beyitler dua

2.2. Terkip-Bentler

Enderunlu Fazıl'ın ramazaniyye türünde yazdığı nazım şekillerinden bir diğeri "terkip-bentler"dir. Fazıl'ın, terkip-bentlerin bentlerini tıpkı kasidelerin bölümleri gibi oluşturduğu dikkati çekmektedir. Tablo 1'de 22. ve 23. sıralarda yer alan bu manzumelerin bentlerinde ele alınan hususlara aşağıda değinilmiştir.

2.2.1. Yirmi ikinci Ramazaniye (Terkip-Bent)

Terkip-bentin ilk beş bendinde Ramazan'ın gelişi, yevm-i şek, Ramazan hilali, cami ve minarelerle ilgili çeşitli benzetmeler, Ramazan'ın o sene Nevruz'a denk gelmesi, cami ve kandillerin Ramazan ayında kandil ve mahyalarla aydınlatılması, meyhanelerin kapanması gibi konular işlenmiştir. 6-8. bentlerde ise Fazıl, -kasidedeki tegazzül bölümü gibi- bir sevgiliye olan aşkını, onun güzelliğini, ona Ayasofya Camii'nde rastladığını, onu eve iftara davet ettiğini, ancak sevgilinin kendisine hışımla bakıp onu terslediğinden söz eder. Gerek beşinci gerekse sekizinci bendin sonunda şairin -tıpkı bir kaside gibi- bir iki

beyitle bir sonraki bende geçtiğini görmekteyiz. Mesela beşinci bendin sonunda tegazzül girizi gibi şair,

Bir şûh-ı menârî-kade oldum yine mâ'îl

Kandîl gibi zülfünde asıldı dil-i Fâzıl

diyerek bir sonraki bende geçmekte; sekizinci bendin sonunda ise sevgilinin azarlaması sonrası,

Tahkîrine sad hışm ile oldum ana ser-bâz

Fahriyyeye şükriyyeye kıldım yine âgâz

diyerek dokuzuncu bentle birlikte kendini övmeye başlayacağını bildirmektedir. Dokuzuncu bent, şairin kendini övdüğü kısım. Bu bentte şair, emrinde pek çok hizmetçisi bulunduğunu, Hatem gibi cömert olduğunu söyler. Yine bu bendin son üç mısraında;

Hak dâ'im ede şâh-ı cihânı ne gamım var

Ben sâye-i şâhîde mülâzım zu'afâya

Her şeb çekilir hân-ı sımâtım fukaraya

giriziyle okuyucuyu, Sultan III. Selim'in methiyesine hazırlar. Onuncu bendin ilk mısra da yine methiye girizi olarak değerlendirilebilir. Bu bendin 8-9. mısralarında şair,

Ez-cümle bu çâker ki du'â üzere mukîmdir

Evrâd-ı zebânım budur Allâh alîmdir

diyerek duaya geçişi hazırlar. Dolayısıyla bu mısraları, bendin sonundaki iki mısralık duaya geçiş için bir dua girizi olarak düşünmek mümkündür. Bendin 11-12. beyitlerinde ise memduha dua edilir. On birinci bentte de benzer bir durum görülmektedir. Bendin ilk yedi mısraında memduha övgü, sekizinci mısra da dua girizi, dokuz ve onuncu mısralarda memduha dua, son iki mısra da ise yine övgü yer almaktadır. Terkip-bendin on ikinci bendinde şair hem kendi şiirini övmekte hem de padişah'tan bir ihsan beklemektedir. Bendin ilk iki mısraında ise şairin memduh için duası bulunmaktadır. On üçüncü bentte ise daha çok dua edilmiştir. Bununla birlikte şair, manada yeni bir yol açtığını, kaleminin eski vadilere gidemediğini ifade ederek bir yerde kendi şiirini övmüştür.

2.2.2. Yirmi üçüncü Ramazaniye (Terkip-Bent)

Terkip-bendin ilk bendinde şair, Ramazan ayının gelmesiyle dünyada meydana gelen manevi değişiklikleri anlatmıştır. İkinci bentte de İstanbul'daki değişiklikler, vaizlerin kürsüde halka vaaz vermeleri ancak sözü sürekli yeme-içmeye getirmeleri söz konusu edilmiştir. Bendin 7-8. mısralarında methiye hazırlık yapılmıştır:

Hak bu kim sâye-i düstûr-ı kerem-pîrâda

Ber-murâd oldu cihân suret-i me'mûl üzere

9-10. mısralarda ise Yusuf Ziya Paşa'nın övgüsü yapılmıştır:

Ya'nî ol âsaf-ı devrân-ı mekârim-pîşe

Ki eder merhameti herkese hayr-endîşe

Manzumenin üçüncü bendinde İstanbul şehrinin camileriyle birlikte Ramazan ayında farklılaşması dile getirilmiştir. Bu bendin beşinci mısraında Ziya Paşa'dan söz edilmiş ama asıl övgü bendin yine son iki mısraında (9-10. mısralar) yapılmıştır. Dördüncü bendin ilk altı mısraında Ziya Paşa'nın övgüsüne devam edilmiş, bu bendin 7-8. mısralarında ise paşaya dua edilmiştir:

Şöyle günden güne efzûn ola izz ü câhı
Cebhe-i âlem ola dergehine fersûde

Dördüncü bentteki 9-10. mısralar duanın bitiştir. Manzumenin beşinci bendi ise tamamen paşaya dua için ayrılmıştır:

Ramazânın ola ey âsaf-ı Cem-câh-ı sa'îd
Her sabâhında ola âleme devrinde se-ıyd
Nitekim mâh-ı sıyâm eyleye dehri devrân
Rûz u şeb gâh siyâh ola cihân gâh sefid
Tal'at-ı mihr-i ziyâ'ı ola şarken garben
Haşre dek nûr ile rahşende misâl-i hurşîd
Devlet ü sıhhat u tevfikle bâkî olasın
Der-i ikbâline bir bende ola çerh-i anîd
Bu du'âlar ola şâyân-ı icâbet yâ Rab
Arz-ı hâlim dahi makbûl-i sadâret yâ Rab

Sonuç

Ramazaniyeler, XV. yüzyıldan sonra yazılmaya başlanmış, özellikle XVIII. yüzyılda yaygınlık kazanmış bir türdür. Enderunlu Fazıl, yirmi üç ramazaniye ile bu türde en fazla manzume yazan şair olarak edebiyatımızdaki yerini almıştır. Fazıl'ın ramazaniyelerinin iki tanesi terkip-bent, yirmi bir tanesi ise kaside nazım şekliyle yazılmıştır. Ramazaniye türü kasidelerin yalnızca üç tanesinde nesip bölümü bulunmaktadır. Nesip bölümlerinde Osmanlı toplumunun Ramazan yaşantısı canlı tasvirlerle anlatılmıştır. Özellikle kış ve bahar mevsimlerine denk gelen Ramazan ayları, tabiat ve dinî tabirler arasında çeşitli benzerlik ilişkisi kurularak ve ilginç hüsnütaliller kullanılarak son derece başarılı bir şekilde manzumelere yansıtılmıştır. Ramazaniye türü kasidelerin yalnızca iki tanesinde tegazzül bölümü yer almaktadır.

Kasidelerin methiye bölümlerinde Fazıl'ın, klasik kaside anlayışını devam ettirdiği görülmüştür. Bu bağlamda, memduh övülürken seçilen sıfatların, muhatabın bulunduğu makamla veya yaptığı görevle ilgili olmasına dikkat edilmiştir. Bunun dışında, methiye bölümünde şairin bir başkasını yerdiği veya memduha dua ettiği beyitlere rastlamak da mümkündür. Şair, incelediğimiz kasidelerin bir kısmına doğrudan methiye ile başlamış, dolayısıyla bu manzumelerinde nesip bölümlerine yer vermemiştir. Birkaç ramazaniye türündeki kasidenin methiyesinde geçen kişi adı ve bu adla ilişkili övgü unsurları değiştirilerek şiirin bir başkasına sunulması da söz konusu olmuştur.

Talip Çukurlu/Mesut Bayram Düzenli- *Enderunlu Fazıl Divanı'nda Yer Alan
Ramazaniyyeler Üzerine Bir Değerlendirme*

Enderunlu Fazıl'ın ramazaniyye yazma sebeplerinin başında, şairin içinde bulunduğu maddi imkânsızlıklar gelmektedir. Uzun yıllar gözleri görmeden yatağa bağlı bir hayat yaşamak, kendisini maddi ve manevi yönden hayli yıpratmış olsa gerektir ki şair, Ramazan ayını bir fırsat olarak görüp hamî olarak kabul ettiği başta Sultan III. Selim, İbrahim Nesim Efendi, Yusuf Ziya Paşa ve diğer kişilere kaside ve terkip-bent nazım şekliyle ramazaniyye yazıp sunmuş, bunun neticesinde de onlardan bir yardım beklemiştir.

Fazıl, övünmeyi seven bir şairdir. Bu sebeple yirmi bir kasidenin dokuz tanesinde kendini çeşitli vasıflarla övmüştür. Bunların başında “âteş-nefes, şu'le-zebân, şemşîr-zebân” ifadeleri gelmektedir ki bu ifadeler, Fazıl'ın şiir vadisinde hayli iddialı olduğunu göstermektedir. Kasidelerin dua bölümleri, yine geleneğe uygun olarak memduhun makam ve sıhhatinin daim olması, düşmanlarının perişan olması için temennilerin yer aldığı ifadeleri havidir.

Terkip-bentlerde de kaside nazım şeklinde bulunan nesip, methiye, fahriye, dua gibi bölümler bulunmaktadır. Esasen bu manzumelere -çalışmamızın ilgili bölümünde açıklandığı üzere- kesin bir ad vermek de mümkün görünmemektedir. Bununla birlikte terkip-bent nazım şekline daha yakın duran bu manzumelerin nazım birimlerinin bent olması ve kafiye dizilişleri onları kaside nazım şeklinden farklı kılmaktadır. Bunun dışında bölümlerinin bulunması bakımından manzumelerin kaside mantığı ile kaleme alındığını söylemek mümkündür. Bu durum, bu iki manzumenin memduha sunulmak amacıyla yazılmasının bir sonucu olsa gerektir. Nitekim bazı nüshalarda ilgili manzumelerin başlığında “arz-şüde/sunulmuştur” fiilinin yer alması bunu göstermektedir. Gerek terkip-bentlerde gerekse kasidelerde bir veya birkaç beyitten (terkip-bentlerde birkaç mısra) meydana gelen girizler bulunmaktadır. Söz konusu girizler, sadece methiye geçişlerine münhasır olmayıp hemen bütün bölümleri birbirine bağlarken kullanılmıştır. Şairin, bu girizlerinde son derece başarılı olduğu görülmüştür.

Kaynakça

- Arpacı, M. (2005). Fazıl, Fazıl Hacı Tahir Efendi, Hayatı ve Divanının Transkripsiyonlu Metni. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Atacan, M. (2014). Hafız Mehmet Tahir Efendi Divanı. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Ayverdi, İ. (2011). Misalli Büyük Türkçe Sözlük. Kubbealtı Neşriyatı.
- Bezci, G. (2018). Osmanlı Toplumunda Ramazan Kültürü [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bozkurt, N. (2003). Mahya, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 27, s. 369-398.
- Canım, R. (2020). Divan Edebiyatında Türler (6. Baskı). Grafiker Yayınları.
- Çavuşoğlu, M. (1986). Kaside, Türk Dili Dergisi Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri), S. 415-417, s. 21-22.
- Çelebioğlu, A. (1998). Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları. MEB Yay.
- Çukurlu, T. ve Düzenli M.B. (2020). Enderunlu Fâzıl Divanı'nın Nüshalarının Tanıtımı. 7. Uluslararası Kültür ve Medeniyet Kongresi Bildirileri Kitabı. s. 287-299.

Talip Çukurlu/Mesut Bayram Düzenli- *Enderunlu Fazıl Divanı'nda Yer Alan
Ramazaniyeler Üzerine Bir Değerlendirme*

Çukurlu, T. ve Düzenli, M.B. (2021). Enderunlu Fâzıl Divanı'ndaki Tarih Manzumeleri Üzerine Bir İnceleme. *Littera Turca Journal Of Turkish Language and Literature*, 7(2), 266-287.

Dursunoğlu, H. (2003). Klasik Türk Edebiyatında Ramazan Konulu Şiirler, Atatürk Üniversitesi TAED, 10(22), 9-29.

Düzenli, M.B. (2012). XVIII. Yüzyıl Divan Şairlerinin Gözüyle Padişahlar ve Saltanat Dönemleri. *Turkish Studies*, 7(3), 1075-1122.

Enderunlu Fâzıl (1990). Büyük Türk Klasikleri. Ötüken Neşriyat. 124-125.

Enderunlu Fazıl. Dîvân-ı Fâzıl Beg Enderûnî. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, NEKTY02819.

Enderunlu Fazıl. Dîvân-ı Fâzıl. Almanya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları (Staatsbibliothek, Berlin), No. Ms.or.fol.3343.

Enderunlu Fazıl. Dîvân-ı Fâzıl Beg Enderûnî. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, No. O/253.

Eren, H. (2019). Sosyal Hayata Bakan Yönüyle Nedim'in Ramazaniyesi Üzerine Bir İnceleme, *Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi*, 5(10), 147-164.

Ertan, M.E. (1995). Divan Edebiyatında Ramazaniyeler Üzerine Bir İnceleme [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Fatin Davud Efendi (2017). Hâtimetü'l-Eş'âr. Süleymaniye Kütüphanesi Rauf Yekta Bölümü No. 310, (Haz. Ömer Çiftçi). <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55976.fatin-tezkiresi-pdf.pdf?o>

Gürbüz, M. (2020). Fazıl, Hafız Hacı Tahir Efendi. TEİS, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/fazil-hafiz-haci-tahir-efendi>.

Kaya, B.A., Yılmaz, O., Coşkun, V. ve Kaplan, O. (2019). Klasik Türk Edebiyatı Temel Bilgiler. Kesit Yayınları.

Kesik, B. (2014). Enderunlu Fâzıl (Hüseyin) Bey. TEİS, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/fazil-enderunlu-fazil-huseyin-bey>.

Koç Keskin, N. (2010). I. Abdülhamit'in Şehzadelerinin Bed'i Besmele Törenini Anlatan Enderunlu Fâzıl'ın Surname-i Şehriyar'ı Üzerine. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 27, 149-186.

Koç, Mustafa (2008). Fâzıl (Enderunlu). Yaşam ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi. Yapı Kredi Yayınları. C. 1, s. 438-439.

Koçu, R.E. (1971). Fazıl Bey, Fazıl Divanı, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Koçu Yayınları, C. 11, s. 5589-5592.

Kurnaz, C. (1998). Hilâl, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 18, s. 11-13.

Küçük, S. (1995). Enderunlu Fazıl, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 11, s. 188-189.

Mehmed Süreyya (1996). Sicill-i Osmânî. Tarih Vakfı Yurt Yayınları. C. 2, s. 510-511.

Talip ukurlu/Mesut Bayram Dzenli- *Enderunlu Fazıl Divanı'nda Yer Alan
Ramazaniyyeler Üzerine Bir Değerlendirme*

Onay, A.T. (1993). Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında
Mazmunlar ve İzahı. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Pakalın, M.Z. (1983). Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü. C. 1-3, MEB
Yayınları.

Pekolcay, N., Eraydın, S., Tahralı, M., Uzun, M. ve Subaşı, M.H. (2000). İslâmî
Türk Edebiyatında Şekil ve Nev'ilere Giriş. Kitabevi Yay.

Şemseddin Sami (1996). Kâmûsu'l-A'lâm. Kaşgar Neşriyat. C, 6, s. 3331.

Yekbaş, H. (2012). Ramazan'ı Divan Şiiri Metinlerinden Okumak. Dil ve Edebiyat
Araştırmaları Dergisi, S. 6, 173-230.

Yöntem, A.C. (1977). Fazıl, MEB İslâm Ansiklopedisi, C, 4, s. 529-531.

Ek Beyan

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır